"CHILPIQ" ME'MORIY MADANIY MEROSINI HOZIRGI KUNDAGI HOLATI UNI SAQLASH VA TIKLASH MUAMMOLARI

Saparova Lola Polatovna
Tel: +998906509218

Qabul qilindi: 02.11.2025
Ko'rib chiqildi: 03.11.2025
Tasdiqlandi: 04.11.2025

Kalit so'zlar:
me'moriy meros, restavratsiya, madaniy merosni asrash, iqlim ta'siri, arxeologiya, cho'lpoq, restavratsiya texnologiyalari.

Annotatsiya. Maqola Qoraqalpog'istondagi "Shilpik" me'moriy majmuasining saqlanishi va ta'mirlanishitahliliga bag'ishlangan. Ishda obyektning tarixiy va me'moriy xususiyatlari, mavjud muammolar va restavratsiyausullari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot zamonaviy xavf-xatarlar sharoitida madaniy merosni saqlashga samarali yondashuvlarnianiqlashga qaratilgan.

Kirish. "Chilpiq" shaharchasi Nukus shahridan 43-44 km janubda, Amudaryoning o'ng qirg'og'ida, balandligi 35 m.

40 m bo'lgan konus tepasida joylashgan. Yodgorlik 1940-yillarda SSSR VA Xorazm arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan tekshirilgan va vazifasi bo'yicha oldindan daxma, ya'ni zardushtiylik urf. odatda, suyaklarni yumshoq qatlamlardan tozalash uchun murdani olib chiqadigan joy sifatida belgilangan. 1968-1971-yillari yodgorliklarda arxeologik qazishamalga oshirildi. Rejada u diametri 65 79 m ga yaqin ochiq, sal yassi doira shaklida bo'ladi. Devorlarning balandligi 15 m ga yetadi va uning balandligi 0,8-1,05 m ga teng paxsa bloklardan qurilgan. Devorning eni yuqorida 2-3 m ga, pastda 4,8-5,5 m ga teng. Devorlarning tashqi sirtlari asosga 80° ga teng qiya bo'lgan. O'rta qismida qoya joylashgan. Shu tosh bilan devor orasidagi barcha bo'shliq bo'yicha qum va loy bilan to'ldirilgan. Barcha qavat gorizontal qatlamlarga bo'lingan. U vertikal bo'yicha antik o'lchamdagi g'ishtdan qurilgan radial yuradigan devorlar bilan ajratilgan. Devorga ichki qismi bo'yicha balandligi va eni qariyb 3 m ga teng paxtaning monoliti tutashadi. Devor bo'ylab ayrim joylarda P-shaklli (kesmalarda) keramik tarmoqlar topilgan. Ularning eng bo'yi 77,8 sm, balandligi 9,6 sm, eni 16,2-18,5 sm ga teng. Keyingi yashash davri IX-XI asrlarga tegishli. Turli vodiylar madaniy qatlam bilan

aralashgan qurilish chiqindisi bilan to'ldirilgan. Ularda IX-X asrlarga oid. bo'lgan keramika va shisha uchraydi.

"Chilpiq" me'moriy merosi Qoraqalpog'istondagi muhim madaniy-tarixiy obyekt bo'lib, hududning an'analari va me'moriy yutuqlarini o'zida aks ettiradi.

Uning o‘ziga xosligi va salohiyatini hisobga olib, ushbu majmuani saqlash va ta’mirlash muhim vazifa hisoblanadi.

Muammoga kirishish obyektning tarixiy kontekstini, uning Qoraqalpog‘iston madaniyati uchun ahamiyatini va
uni saqlash bilan bog‘liq hozirgi xavf-xatarlarni o‘z ichiga oladi.

Metodlar. "Chilpiq" me’moriy merosini saqlash va restavratsiya qilish bo‘yicha tadqiqotni amalga oshirish uchun turli usullardan foydalanildi, ularni quyidagi toifalarga ajratish mumkin:

Tarixiy-hujjatli tahlil - tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari va "Chilpik-qal’a" bilan
bilan bog‘liq oldingi ilmiy tadqiqotlarni o‘rganishni o‘z ichiga oldi. Me’moriy majmuaning asrlar davomida rivojlanish va o‘zgarish bosqichlarini aniqlash imkonini beruvchi eski xaritalar, sayyohlarning qaydlari va arxeologlarning ishlarini tahlil qilishga alohida e’tibor qaratildi. *Laboratoriya tadqiqotlari* - qurilish materiallarining kimyoviy va fizik tarkibini aniqlash, shuningdek, ularning buzilish sabablarini aniqlash maqsadida laboratoriya tadqiqotlari o‘tkazildi. Qo‘shiladi: - Qurilish materiallarining (g‘isht, qorishma) mineralogik tahlili. - Obyektlar yuzasidagi tuz qatlamlarini o‘rganish, ularning paydo bo‘lish sabablari va strukturasiga ta’sirini tushunish.

Ijtimoiy-madaniy tadqiqot - "Shilpiq"ning mintaqa zamonaviy madaniyatidagi o‘rni va ahamiyatini tushunish maqsadida quyidagilar o‘tkazildi: - Obyektga oid xalq afsonalari va rivoyatlar haqida ma’lumotlar to‘plash uchun mahalliy aholi, oqsoqollar va an’analar saqlovchilari bilan suhbatlashish. - Obyektning holati va ahamiyatiga professional baho berish uchun arxitektura va tarix sohasi ekspertlarining so‘rovnomalari. *Iqlim va ekologik omillar tahlili* - me’moriy majmuaning holatiga iqlim

Natijalari. Tadqiqotda quyidagi asosiy natijalar aniqlandi:

Tarixiy vaziyat - "Chilpiq"ning qurilishi va modifikatsiyalarining asosiy davrlari aniqlangan. - Obyektning holati - qurilish materiallarining eroziyasi, fasadlarning yorilishi va shikastlanishi. kabi muammolar aniqlangan. - Restavratsiya usullari - shunday obyektlarni qayta tiklashda qo‘llaniladigan samarali usullar, jumladan. jumladan, an’anaviy va zamonaviy qurilish materiallaridan foydalanish belgilandi.

Natijalarni muhokama qilishda qo‘llanilgan restavratsiya usullarining samaradorligi va ularni "Chilpak"ning aniq sharoitlariga moslashtirishga e’tibor qaratilgan. Obyektning holatiga iqlimning va ekologik omillarning ta’siri, uni

qayta tiklash va saqlashga bo‘lgan munosabatlarni yaxshilash mumkinligini ko‘rib
chiqmoqda. Madaniy merosni asrash jarayonlariga mahalliy jamoatchilikni jalb etish ham dolzarb masala bo‘lib hisoblanadi.

Xulosa. "Chilpiq"ni saqlash va ta’mirlash an’anaviy va zamonaviy usullarni birlashtiruvchi kompleks munosabat talab qiladi. Obyektning holatiga ta’sir etuvchi barcha omillarni hisobga olish sharti bilan uni samarali tiklash mumkin. Tadqiqot natijalari hududdagi boshqa me’moriy yodgorliklarni saqlash va restavratsiya strategiyalarini ishlab chiqishda foydali bo‘lishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Абдукаримов, А. М. «Архитектурное наследие Каракалпакстана: История и перспективы». Ташкент: Издательство науки и технологий. 2018.
2. Ибрагимов, Ж. Т. «Реставрация памятников архитектуры Средней Азии». Москва: Архитектура и реставрация. 2015. 98
3. Кадыров, С. Х. «Традиционные строительные материалы Каракалпакстана и их использование в современных реставрационных работах.» Вестник Архитектуры и Градостроительства, 12(3), 45-58. 2017.
4. Мухамеджанов, Б. К. «Исторический анализ архитектурных сооружений Шылпык кала.» Археология и культура Средней Азии, 23(1), 34-49. 2016.
5. Назаров, Р. А. «Влияние климатических факторов на сохранность архитектурных памятников Каракалпакстана». Журнал экологии и охраны культурного наследия, 7(2), 98-110. 2019.
6. Тахиров, Д. Н. «Современные методы диагностики и мониторинга состояния исторических зданий». Реставрация и сохранение культурного наследия, 15(4), 72-85. 2020